

Əxlaqi-mənəviyönlü təhsil və tərbiyə sisteminin pedaqoji əsasları

Səbinə Fizuli qızı Rzayeva
Bakı Qızlar Universitetinin magistrantı
E-mail: sabina20rzayeva@gmail.com

Rəyçilər: ped.ü.e.d., prof. H.B. Bayramov,
psix.ü.f.d., dos.U.M. Qəzvinli

Açar sözlər: əxlaq tərbiyəsi, mənəvi dəyərlər, təhsil, əxlaqi keyfiyyətlər

Ключевые слова: нравственное воспитание, нравственные ценности, образование нравственные качества

Key words: moral education, moral values, education, moral qualities

Pedaqogikada ilk dəfə olaraq Yan Amos Komenski əxlaq tərbiyəsi ifadəsini işlətməmişdir. Komenski bir çox əsərlərində əxlaq tərbiyəsi və əxlaq qaydalarına da toxunmuşdur.

Təxminən 400 il bundan əvvəl Nəsrəddin Tusi “Əxlaqi-Nasiri” əsərində əxlaq qaydalarını böyük bir sistemini tərtib etmişdir. Keçmişin təcrübəsini, təlim-tərbiyə məsələlərini dərin-dən dərk etdiyindən Nəsrəddin Tusi gələcək nəslin tərbiyəsi üçün ağıllı istiqamətlər vermişdir. Hər şeydən əvvəl, əxlaq normalarının tənzimlənməsinə geniş yer ayıran Tusi bu məqamda uşaqların davranışında, cəmiyyətə, insana, təbiətə münasibətində əxlaqın nə dərəcədə önəmli olduğunu sübut etmişdir. Onun mülahizələrində əxlaqi keyfiyyətlər təhlil edilərkən “əxlaqlı”, “əxlaqsız”, “etikalı”, “mədəni-əxlaqi” kimi anlayışlardan istifadə olunurdu. Məlum həqiqətdir ki, bəzə olaraq isə əxlaq tərbiyəsi etikaya istinad edir. Təlim və tərbiyə şəxsiyyətin ahəngdar inkişafına, onun bütövləşməsinə ən güclü təsir edən əsas amildir: “Əgər insan 3 cəhətdən tərbiyə edilərsə, həmin şəxs şəxsiyyətin bütövlüyünə nail ola bilər.

1. Mənəvi-ruhi tərbiyə
2. Əxlaqi və etik tərbiyə
3. Ağıllı, iradə və karakterin tərbiyəsi” (1, s. 52).

Azərbaycan pedaqoji fikir tarixində şəxsiyyətin mənəviyyatı dedikdə, insanlığın faydası üçün görülən işlər, ümumbəşəri mənəviyyat başa düşülür. Ulu öndərimiz Heydər Əliyev gənclərin mənəvi tərbiyəsi haqqında Azərbaycan Gənclərinin Birinci Ümumrespublika Forumundakı nitqində belə demişdir: “Gənclərimizin qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri mənəvi tərbiyə məsələsidir... mənəvi tərbiyəni daima artırmaq lazımdır. Ümumbəşəri dəyərlər, Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərləri hər bir gənc tərəfindən mənimsənilməlidir. Mənəviyyat olmayan yerdə heç bir şey ola bilməz. Gənclərimiz milli ruhda tərbiyə olunmalıdırlar, bizim milli mənəvi dəyərlərimizi, keçmişimizi, dilimizi, dinimizi yaxşı bilməlidirlər. Bunları bilməyən gənc vətənpərvər ola bilməz” (2, s. 284).

Müasir təhsil sistemində insanın unikal dəyərlərə mənsubluğu, mənəviyyatlı bir şəxsiyyətə çevrilməsi önəmli faktor kimi nəzərə alınır. İndiki dövrdə digər ölkələrdə olduğu kimi, Azərbaycanda da təhsil sistemində islahatlar, yeniləşmələr aparılmış, gənc nəslin mənəvi-əxlaqiyyətlə inkişafı üçün obyektiv, əlverişli şərait yaradılmışdır. Belə ki, xalqımızın sosial-iqtisadi səviyyəsi yüksəlmiş, təhsil sistemində milliləşmə prosesi getmişdir. Təhsildəki yüksəlişlərlə yanaşı, cəmiyyətdə şəxsiyyətə çevrilmək, təhsilin mənəvi keyfiyyətlərini dərk etmək, əxlaq və mənəviyyatımızın qarşısında duran tələbləri müntəzəm olaraq müəyyənləşdirmək gənc nəslin formalaşdırılması üçün əsas tələblərdən biridir. Bu proses zamanı nəinki gənc nəslin əxlaqi-mənəvi təhsilli və tərbiyəsi üçün şərait yaranır, həmçinin də xeyli müəkkəb xarakter alır. Bununla yanaşı, hazırkı dövr üçün mövcud olan təhsil sistemi praktik olaraq mənə-

vıyyatdan, əxlaqi dəyərlərdən keçir. Əxlaqi-mənəvi böhran təkcə təhsil və tərbiyəni deyil, eyni zamanda siyasətdə, iqtisadiyyatda, sosial həyatda da mənfiyyətlərin yaranmasına səbəb olur. Buna görə də gənc nəslin əxlaqi-mənəvi tərbiyəsi müasir təhsil sisteminin əsas məqsədinə çevrilməkdədir. Mübağilsiz demək olar ki, gənc nəslin əxlaqi-mənəvi təkamülündə və tərbiyəsində məktəbin üzərinə mühüm vəzifələr düşür. Deyilənlərdən də aydın olur ki, şagirdlərdə müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq əxlaqi-mənəvi keyfiyyətlərin inkişafı üçün cəmiyyətin məqsədyönlü və şüurlu fəallığı getdikcə gücləndirilməlidir.

İnsan ictimai varlıqdır, onun inkişafı da ictimai qaydalara əsasən müəyyən edilir. Təhsil prosesində əxlaqi-mənəvi keyfiyyətlərin aşılınması şagirdlərdə bir-birini anlama, davranış nəzakəti, yoldaşlarına hörmət, ləyaqətli olmaq kimi bir çox insani münasibətləri tərbiyə edir. Deməli, təhsil tərbiyəedici funksiya daşıyır. Uşaqların əxlaqi tərbiyəsinin təməli ailədən başlansa da, bu proses təhsil ocaqlarında — yəni məktəblərdə sistemli bir şəkildə aparılır. İlk mənəvi təsəvvür və anlayışlar, əxlaqi-etik kateqoriyalar — milli şüur, milli ləyaqət, milli psixologiya, mənilik, vətəndaşlıq dəyəri, dözümlülük, ailədə qayğı, məhəbbət, şərafət, qeyrət, namus kimi kateqoriyalar məhz kiçik məktəb dövründən formalaşmağa başlayır.

A.S.Makarenko valideynlərə müraciətlə yazırdı ki: “Siz həmişə valideyn olduğunuzu yadda saxlamalı və bilməlisiniz ki, oğlunuzu, yaxud qızınızı yalnız öz sevinciniz, üçün tərbiyə etməirsiniz, sizin ailənizdə rəhbərliyiniz altında gələcək vətəndaş, gələcək xadim və gələcək mübariz böyüyür. Siz pis adam tərbiyə etsəniz, bunun bəlasını yalnız özünüz deyil, bir çox adamlar və bütün ölkə çəkəcəkdir” (3, s. 35).

Təhsil üçün əxlaqi-mənəvi baxımdan inkişaf etmiş şəxsiyyət yetişdirmək ali məqsəddir. Aparılan araşdırmalardan məlum olmuşdur ki, əxlaqi nöqsana səbəb onun mahiyyətinin düzgün anlaşılmasından irəli gəlir. Şüurlu şəkildə dərk edilmiş mənəviyyat və əxlaqın normaları şagirdləri şüurlu sürətdə hərəkət etməyə sövq edir. Bu, bir daha onu təsdiqləyir ki, təhsil yalnız mahiyyət etibarilə elm, biliklərin mənimsənilməsi ilə bağlı funksionu öz üzərinə götürmür, o eyni zamanda əxlaq və mənəviyyata, geniş dünyagörüşə sahiblənmək üçün münbit zəmin yaradır.

Məqalənin aktuallığı. Müasir təhsilin əxlaqi-mənəvi istiqamətdə inkişaf etdirilməsi məsələlərinə aktual baxış bucağından yanaşılması hədəf seçilən əsas elmi məqsəd və niyyət kimi məqalədə əsas prioritet kimi müəyyən edilmişdir.

Məqalənin elmi yeniliyi. Məqalədə şagirdlərin əxlaqi-mənəviyönlü təhsil və tərbiyə sisteminin formalaşdırılmasının pedaqoji-psixoloji əsasları yeni elmi münasibət müstəvisində təhlil edilmişdir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Təhsilçilərlər bu məqalə ilə təhsil prosesini əxlaqi-mənəvi cəhətdən zənginləşdirmək, tədris prosesinin keyfiyyətini yüksəltmək ilə bağlı əsas məlumatları və onun təcrübi-praktik tətbiqini həyata keçirə bilərlər.

Ədəbiyyat

1. Abbasov A.N. Milli əxlaq və ailə etikası. Bakı, Mürəcim, 2010, 312 s.
2. Allahverdiyeva F.M., Tağıyeva S.S., Pedaqogika (dərs vəsaiti). Bakı: Elm və təhsil, 2018, 407 s.
3. Əkbərov N. Məktəbdə əxlaq və davranış qaydaları. Bakı, Bərəkət, 2009, 78 s.
4. N.Tusi. Əxlaqi-Nasiri. Bakı, Elm, 1989, 136 s.
5. Гудынов А.А. Проблема происхождения нравственности. // Философские науки, Москва, 1964, № 3.

С.Ф. Рзаева**Педагогические основы духовна-духовного воспитания и системы воспитания****Резюме**

В современное время большое значение имеет нравственно-духовное развитие подрастающего поколения, подрастающего в учебно-воспитательных центрах, и исследование путей решения проблем, которые могут возникнуть в ходе этого процесса. Сегодня самой большой и современной проблемой в системе образования и воспитания является воспитание людей, понимающих морально-духовные качества и нашу национальность. Для этого должно быть нравственное единство, нравственная культура и нравственное воспитание. Полезность нравственно-духовных ценностей в формировании у студентов поведенческих привычек, отвечающих современным требованиям, очень велика.

S.F. Rzayeva**Pedagogical basis of educational system with moral and spiritual education****Summary**

In modern times, the moral-spiritual development of the young generation growing up in education and training centers and the investigation of ways to solve the problems that may arise during this process are of great importance. Today, the biggest and most modern problem in the education and training system is to educate people who can understand moral and spiritual qualities and our nationality. For this, there must be moral unity, moral culture and moral education. The usefulness of moral and spiritual values in the formation of behavioral habits that can meet modern requirements in students is very great.

Redaksiyaya daxil olub: 12.05.2023